

er als b.v. een
duur een paar
v. besluit dat
in hun lokaal
daarvan zeer
raagd met stor-
den stelde zich
gemeente als
de van 'ge-
r kunnen aan-
schen der wet
alle aanvragen

tot een; dank
t ongetwijfeld
opzicht bracht
tief is de mak-
gendeel is hier
t zand vastge-

Onze scholen
vrijheid tieren
me verdraagt
T.

t nut der

ndigen" lezer,
en om eenige
voor de wijs-
dit in het oude
ren" zijn, aan
an (iedere Ne-
vil ik ditmaal
nd!

lankbaar voor-
op het volk
sonderling, een
gochelaar, de
elijk hij altijd

dat filosofie
t alleen op de
den mensch,
unctie van den

r wijsbegeerte,
en de filosofie
n een levens-
andelingen vre-

n onbekenden
len zich open-

e, het verhe-
is het begin-

te ook van de

mogelijk zon-
religie.

chts het doel
te helpen, die
vrouw dienst
enschap.
terstelling die
efte, van den

te wijsgeerige
doel en wordt

che leiders, om
den even diep

den Christus
t ontwaakt. De
Kerk uit haar
opgeleefd. De
stroomfeerd, het
veer voor Israël
rijds ook onder
rdt thans doet

tz, Van Ronkel,
Israël gegeven
hollands mil-
kker geworden,
voor zijn geloof,
waarheid der
dat ook voor
een eminente

in Nederland
verleend, zou
enkel opzicht
ophoude, de
ger geloofend
privilege aan
eratie, worde

wetenschap, kunst en religie, aan de filosofie dienst-
baar gemaakt.

Dit was reeds zoo bij de Grieksche wijsgeeren.
Een naef wijsgeer als Thales, levende in het
primitieve oerbegint der Grieksche geschiedenis, die
leerde, dat alle dingen ontstaan zijn uit... water,
had toch werkelijk de bedoeling tegenover het volks-
geloof, waarin de goden-sagen de hoofdrol vervul-
den, een nieuwe, verstandelijk-bevredigende, wereld-
beschouwing te stellen.

Voor de groote Grieksche wijsgeeren had de wijs-
begeerte niet een tweede-hands-waarde; men be-
oefende haar niet om nut of genot; men had haar
het om haar zelfswil, gelijk de Tachtigers de kunst
beoefenden... om de kunst.

Daarom heeft Aristoteles eens gezegd, dat de
wetenschap der wijsbegeerte onder alle wetenschap-
pen de éénig vrije wetenschap is, dat hare ver-
werving voor bovenmenscheijk moet worden ge-
houden, en dat zij goddelijk is omdat zij... on-
nut is.

Nu heeft Bolland een boekje geschreven met
den wonderspreukigen titel: Het nut der wijs-
begeerte, om ditzelfde te betoogen, namelijk,
dat de wijsbegeerte onnut is, in den populairen
zin van het woord, en dat zij dus alleen nut heeft
voor haarzelve.

Het is heusch de moeite waard dezen profeet
van het Hegelianisme eens met oprechte ontvan-
kelijkheid aan te hooren.

Het is waar, dat hij soms, door het Hegeliaansche
wordenspel, den indruk maakt van een goochelaar,
dien men voortdurend „in de gaten" moet houden,
maar in den grond is deze man wel zóó echt als
er maar weinig moderne denkers (en religieusen!)
zijn.

Reeds de citaten op het titelblad zijn het teeken,
dat voor Bolland de wijsbegeerte een zijnskwestie
is.

Er staat (in de nieuwe vertaling van Spr. 22:17,
18 en 8:11): „Neig uw oor en luister naar der
wijzen woorden; richt uw hart op mijne wetenschap.
Want liefelijk is het, wanneer gij ze bewaart in uw
binnenste en zij met elkander bestendig op uwe
lippen zijn. Wijsheid is kostelijker dan korallen, en
geen kleinoodjeën evenaren haar".

Bij Bolland is dus de wijsbegeerte heel duidelijk
wat voor ons de religie is.

Zich hier zijn redeneering.

Filosofie is datgene wat den mensch verheft
boven de samenleving, wier dierlijk principie kan
worden samengevat in de woorden: „Fressen, sau-
fen en sich begatten".

Ook verheft zich de wijsbegeerte boven de kunst,
want kunst bemoeit zich met „het schoone" en het
schoone behoort tot de dingen, die „beneden" zijn.
En de wijsgeer is de man, die tot de ontdekking
komt: „Hier beneden is het niet".

Het oogenblik, waarop de mensch deze ontdekking
doet, is het meest grootsche moment, eigenlijk een
soort wedergeboorte, in zijn leven. „In dat
oogenblik openbaart zich des menschen godsdien-
stigheid, dat is de onmiddellijkste of minst door-
dachte wijze, waarop de mensch naar het ware
vraagt en het in waarnaembaarheden niet aan-
wezig of gegeven acht".

Maar toch is de wijsbegeerte geen godsdienst.

Zij is meer en hooger dan godsdienst, — zij be-
toekent het hoogtepunt in de ontwikkelingsgeschie-
denis van den geest.

Godsdienst toch is, evenals de kunst, een zaak
van gevoel, van gevoelvolle voorstellingen. Het is
den godsdienstigen mensch niet te doen om het
rechte begrip, — hij wil niet begrijpen, maar ver-
eëren. En daarom is alleen de wijsgeer, — de
mensch, die van aanschouwing en voorstelling
kwam tot begrip, — waarlijk mensch. Hij is de
wijze, omhoog-geleefd tot ware menscheijkheid.

Wat beteekent dus het nut der wijsbegeerte?

Immers dit, dat de wijze boven het nut ver-
heven is.

In de samenleving, — die nog niet veel boven
het dierlijk-natuurlijke uitgaat, — heerscht de vraag
naar nuttige dingen, dingen waar men wat aan
heeft. Zelfs de kunst heeft voor den allodaagschen
mensch alleen waarde als „levensverfraaiing" en de
kunstenaar moet toch beginnen te zorgen, dat hij
van zijn kunst kan leven.

Maar de wijze is de mensch, die aan zichzelf
genoeg heeft.

Wil men van wijsgeerig nut spreken, dan zou
dit alleen kunnen zijn in dien zin, dat de wijsbe-
geerte den mensch leert om na te denken, om te
weten wat hij zegt, en om goed te zeggen
wat hij weet.

Ook zou men kunnen oordeelen, dat de wijs-
begeerte een zedelijk nut heeft, insover zij (ge-
lijk Xenocrates leerde) den mensch bekwaamt om
uit eigene beweging te doen helgeen de
andere menschen alleen doen door dwang van de
wet. Maar deze „nuttigheden" zijn, van de zijde
des wijsgeers, slechts onbedoelde praktische pro-
fijtelijkheden.

De wijsbegeerte zelf is verlossing van natuurlijke
noodzakelijkheid.

Filosofieeren is streven naar verriemeliking.

Filosofie is het komen tot zuivere redelijkheid,
dat is tot zuivere menscheijkheid.

De filosoof is „der goddelijke genade deelachtig

geworden", die hem verheft boven zichzelf.

„Want menscheijk worden is godmenscheijk wor-
den; over den natuurlijke mensch komt
iets goddelijks, wanneer de mensch
komt tot wijsheid."

Waarschijnlijk is dit genoeg ter toelichting van
onze bewering, dat voor de rasechte wijsgeeren
de wijsbegeerte den dienst van religie vervult.

Voor het Hegeliaansche Bollandisme is een spre-
kend voorbeeld, omdat de christelijke begrippen
(ja zeker, onze religie is ook begrip!) hier in het
wijsgeerig stelsel worden ingelijfd en ten deele wor-
den opgesmolten.

Wij willen echter den wijsgeer Bolland nog een
paar stapjes verder volgen, om te kunnen zien,
dat voor hem de wijsbegeerte een soort profetisme
is en zelfs een schijnbaar zóó onwijsgeerig ding als
de mystiek een wichtig woordje meespreekt.

Gij moogt niet denken, leeraar Bolland verder,
dat de wijsgeer werkelijk de wijsheid heeft. De
wijsgeer staat altijd voor een tweespalt, omdat het
begrip voortdurend ontmoet het onbegrepen. En
het is zijn begeerte dit begrip tot bevrediging te
brengen door het verschijnsel tegenover hem te
leeren kennen als een verschijnsel van eigen wezen.

„Wie durft dus zeggen, dat hij wijs is?" Wijs-
begeerte is ten slotte niet meer dan begeerte naar
wijsheid.

„Tot meer dan begeerte naar wijsheid behooren
wij het zelfs niet te brengen."

Dit klinkt schijnbaar in tegenspraak met den
vroeger gehoorde hoogen toon van zelfbevredig-
gende wijsheid, maar in werkelijkheid zijn we hier
al dóórgebrongen tot de diepe kern van Bolland's
wijsbegeerte, die, naar de gelijkenis der christelijke
religie (of moet ik zeggen: op het voorbeeld?) een
mystieke verzinking in het menscheijk zelf
is, om daar in de diepte God te vinden.

Wat volgens onze christelijke waarheid slechts
waar is voor den wedergeborene, past Bolland toe
op den mensch, die zichzelf leert kennen in de
rede. Hij beroept zich op een woord van Clemens
van Alexandrië: „Wanneer men zichzelf heeft
leeren kennen, zal men ook God kennen".

Bij Bolland is deze met Godskennis samenvloei-
ende zelfkennis het puurste Hegeliaansche panthe-
isme. De grofste Godsontkenning en de hoogste
Godsverheerlijking grenzen aan elkander... in hun
tegengedeelen.

Bolland neemt met een reuzengreep het heele
christelijk waarheidsorganisme, sprekende van God,
den Logos (het Woord, die in onszelven zich kenbaar
maakt, van den Heiligen Geest, die in ons komt
wonen, van onzen geest, die (gelijk Augustinus zei)
een afbeeldsel is van de Drieëenheid, — en poot dan
dit organisme op den wortel van zijn eigen ik...

Hij keert als het ware de pyramide van het chris-
tendom, die met den top naar den hemel streeft,
óm en laat haar eindigen in... de aarde.

Het is een omgekeerd christendom, maar met
dat al toch een soort religie, de wijsgeerige eere-
dienst van... den mensch.

Wij weten heel duidelijk, dat de wijsbegeerte dit
voor ons niet is.

B. W.

MUZIKALE KRONIEK.

III.

M. Bruch's Lied von der Glocke te Amsterdam.

Het is niet voldoende, te schrijven: „Lied von
der Glocke", doch de naam van Max Bruch, den
componist, moet erbij vermeld worden. Dat was
niet noodig toen ik over de uitvoering der „Mat-
thäus-Passion" en van „Die Schöpfung" schreef,
want wie niet weet, dat deze van Bach en Haydn
zijn, kan de Muzikale Kroniek beter ongelezen laten
omdat hem de meest elementaire kennis op dit
gebied bijkbaar ontbreekt. Doch Schiller's beroem-
de gedicht heeft onderscheidene componisten aan-
getrokken, waaronder het meest A. Romberg en M.
Bruch naar voren zijn gekomen. De Christelijke
Oratoriumvereniging te Amsterdam heeft op 3 Ja-
nuari i.l. haar als steeds zeer talrijk gehoor ont-
haald op een uitvoering van het werk van laatst-
genoemden componist en daarmee stellig aan velen
een goeden avond bereid.

M. Bruch kwam door zijn libretto tot zijn muziek;
iets wat lang niet altoos gebeurt. Gewoonlijk is
er eerst de muzikale idee; dan moet daarvoor het
libretto gemaakt worden. En bekend is, hoe groote
moeite menig componist heeft gehad om een be-
hoorlijk dichtwerk te verkrijgen, dat niet al te zeer
achterbleef bij zijn muzikale gedachten. Dikwerf
doet ge dan ook goed, maar niet te veel op de wor-
den te letten en u te houden aan de muziek, waar-
om het toch ook eigenlijk begonnen is.

Maar bij Bruch en anderen is het natuurlijk in
dit geval zoo gegaan, dat Schiller's inderdaad zeer
talentvolle verzen hen gebracht hebben tot de ge-
dachte; daarvoor moest ik eens muziek schrijven! De
woorden zijn zoo algemeen menscheijk, hebben zoo-
zeer betrekking op wat ieders gemeed beweegt, zijn
zoo vol afwisseling en geven zooveel gelegenheid tot

muzikale schildering, dat de verleiding om dit ge-
dicht als tekst voor een oratorium of daarop ge-
lijkend werk te gebruiken wel sterk moet zijn.

Wie nu het Lied von der Glocke leest, bemerkt
wel, dat het voor een niet onbelangrijk deel ver-
ouderd is en de geschiedenis der menscheijkheid sinds-
dien heel wat vorderde, al is het helaas niet in de
goede richting. Tegenwoordig gaat het niet meer zoo,
dat der Knabe eerst wild ins Leben hinaus stürmt,
dan die Welt am Wanderstabe durchmisst en daarna,
terugkeerend in het vaderhuis, herrlich in der
Jugend Prangen wie ein Gebild aus Himmelsöhnen
mit züchtigen, verschämten Wangen die Jungfrau
vor sich sieht stehn, en wat dies meer zij. Neen,
terwijl ze nog op de Mulo-school waren hebben ze
nu al gescharrold, hij met een Schillerkraag mis-
schien en zij met een pneumonie-bousje; en vóór
de knaap de wereld ingaat is hij al lang blasé. En
dan die tamme revolutie van Schiller — ach, wat
belevon we nu andere tijden!

Doch al is dit waar, we vergeten niet, dat er
in dit zoo overbekende gedicht toch ook zeer veel
is van blijvende waarde, en dat we in onzen tijd
goed doen door het ernstig te lezen en te over-
denken. Misschien komen we dan wat af van de
gedachte, dat we het zoo herrlich weit gebracht
hebben en schamen we ons een beetje over onze ge-
weldige cultuur...

Hoewel de verleiding om bij dit gedicht muziek
te componeeren dus alleszins begrijpelijk is, ligt
het evenzeer voor de hand, dat al zulke pogingen
toch nooit geheel slagen. Men moet zoo'n lied gaan
verknippen en de deelen sorteeren, zoodat men dit
aan de solisten toewijst, dat aan het koor, dat aan
solisten plus koor. Er moet mee gerekend worden,
dat sopraan en alt, tenor en bas ieder hun portie
krijgen; dat er ook een beetje quartet bij komt; het
orkest zich behalve in de begeleiding ook nog eens
kan laten hooren, kortom: dat ieder op zoo'n avond
het zijne krijgt. En dan moet er „geschilderd" wor-
den; geschilderd van het begin tot het einde. Het
gedicht leidt, de muziek volgt gedwee. Resultaat is,
dat het, zooals Kretschmar niet onaardig opmerkt,
altijd weer een Bruch-stück wordt. En aan deze
noodzakelijkheid is dit Stück van Bruch allerminst
ontsnapt.

Max Bruch is nog niet zoo lang geleden ge-
storven, en dus een tijdgenoot, hoewel van de
oudere generatie. Hij staat niet op de eerste rij;
doch is overigens een alleszins genietbaar com-
ponist, die zeer goede muziek heeft geschreven.
Hij wist met koor en solisten om te gaan en heeft
dat ook in zijn Lied von der Glocke bewezen.
Werkelijk, hij heeft zich beijverd om daarin alles
en ieder tot zijn recht te laten komen. En voor
zoover zoo iets hybridisch gelukken kan is hij
stellig geslaagd. Dat bewees ook wel de aan-
dacht der groote schare en de toewijding van koor
en solisten.

En toch vond ik het waarlijk niet zoo heel erg, dat
het vertrekken van mijn trein me verplichtte (hoe-
zeer ik overigens daartegen ben) vóór het einde
te vertrekken. — [Tusschen twee haakjes: waarom
beginnen zulke uitvoeringen toch niet op den aan-
gegeven tijd en wordt zoo lang gepauzeerd? Bij ver-
mijding van deze twee fouten kan ieder tot het
einde blijven en behoeften zulke concerten niet
zoo lang te duren.] — Men kon op zijn vingers
uittellen wat er nog komen zou. Spanning, climax,
eenheid van lijn was er niet. Tafereeltje na tafe-
reeltje; heel aardige muziek; maar, bij alle afwis-
seling, in beginsel toch koekoek één zang en geen
groote ontroeringen.

Reeds de geweldige lange recitatieven, die Bruch
wel moest schrijven, vermoeien op den duur.
Een Bach ontkomt nauwelijks aan dat bezwaar.
Een Mahler kon het — doch mag men dat nog
recitatieven noemen (ik denk aan het Lied von
der Erde)? Maar Bruch — neen, zóó belangwek-
kend is zijn werk niet, dat het de lengte der
solisten-passages goed maakt.

Intusschen moet ik erkennen, dat van het in
zekeren zin zeer dankbare, in anderen zin zeer on-
dankbare werk door koor en solisten gemaakt is
wat ervan gemaakt kon worden.

Het koor was weer uitnemend. Nog leidde Cuy-
pers het; maar Schoonderbeek komt nu spoedig
tot de C. O. V. terug. Intusschen, het moet er-
kend worden, dat men zich moeilijk beter ver-
vanger zou kunnen denken. Voor zijn eenvoudige,
maar zeer correcte en alles tot zijn recht brengende
directie verdient hij hoogen lof, en de kransen,
die hem aangeboden werden, kwamen hem toe.
Met bijzonder genoegen heb ik hem gadeslagen
bij het koor „Heil'ge Ordnung", een der weinige
echte koorgedeelten. Hoe geheel kon hij zich toen
geven, en hoe geheel gaf zich wederkeerig het
koor. Ik had een beetje er tegen opgezien — eer-
lijk gezegd hoorde ik het Lied von der Glocke
nu voor het eerst, want ik was altijd een beetje
uit de buurt ervan gebleven om genoemde rede-
nen — daar ik wat benauwd ben voor z.g.n.
„breed uitgesponnen" koren over zulke woorden.
Maar het viel zeer mee, en het was een der
hoogtepunten van den avond (uitgeschakeid zijnde

het deel, dat ik niet meer kon hooren en waarover ik dus ook niet kan oordeelen).

Een kleine wenk aan het koor moge mij veroorloofd zijn: het gaan staan en zitten gaat nog lang niet regelmatig en geruischloos genoeg. En sommige leden bewegen geestdriftig de muziek op de maat — ik had plezier in zulk zingen; als ik het zoo eens even waarmaan (Bruch houdt je niet zoo vast, dat je op zulke dingen niet meer let!). — maar het is toch een beetje een dwaas gezicht, en ook die kleinigheden moeten niet verwaarloosd worden.

Met de solisten was de C. O. V. ditmaal zeer gelukkig.

Hoofdfiguur is natuurlijk de bas, de klokken-gieter, Caro zong die partij. Ik heb hem heel vaak en bijna steeds met bewondering gehoord, maar slechts zelden zoo goed gedisponeerd als dezen avond. Zoals hij de Meister was, elke noot, elke schakeering tot haar recht bracht: dat was inderdaad meesterlijk. Zijn stem en voordracht gaven alles wat men slechts kon wenschen.

Van Tulder was natuurlijk de tenor. Het leek alsof hij niet geheel op dreef kwam. Daarom is het wellicht beter, niet meer ervan te zeggen, dan dat hij in elk geval alleszins voldoende was.

Suze Lager is een deugdelijke alt en was zeer bevredigend. Soms kost het haar nog wat veel moeite, elke noot te laten staan; doch als geheel was haar prestatie zeer loffelijk.

Mia Peltenburg was de sopraan. Het bestuur der C. O. V. moet de aandacht dezer soliste eens vestigen op de japon van Suze Lager; misschien komt zij dan een volgenden keer ook wat beter, of liever: wat meer gekleed voor den dag. Ik geloof, dat het christelijk karakter van een vereeniging als deze het een niet overbodigen voorzorgsmaatregel voor het bestuur doet zijn, de dames tevoren te waarschuwen, dat het beginsel der vereeniging medebrengt een zich onttrekken aan de slavernij der mode. Het voorbeeld van Suze Lager doet zien, dat dit zeer goed kan. — Wat het zingen van Mia Peltenburg betreft, dat was weer schitterend. Ik geloof, dat zij bestemd is om onze eerste sopraan te worden, althans in het wat dramatische genre. Het engel-reine van Mevrouw Noordewier heeft zij niet; maar in het meer bewogene, minder homische en meer menselijke evenaart ze haar, ja zelfs lijkt haar aanleg nog meer daarvoor geschikt te zijn.

De heer O. Koop viel in (voor A. van der Horst) als organist. Hij liet het pracht-orgel schitterend tot zijn recht komen en had de partij zeer goed in handen en voeten.

Het Concertgebouw-orkest was weer — ja, zoals het Concertgebouw-orkest is; wat kan ik meer er van zeggen? Welken hooger lof kan ik geven?

Het Christelijk karakter van dit werk is met een lantaarntje te zoeken. Das Lied von der Glocke ligt ongeveer in de neutrale zone. Doch ik wil daarvan niet te veel zeggen, omdat ik weet, hoe betrekkelijk gering de voorraad muzikliteratuur is, welke in waarheid dien naam verdient. Toch kon ik de opmerking niet achterwege houden, al bedoelt ze geen verwijt.

De M.

LITERATUUR EN KUNST.

Nieuwe Boeken.

IV.

Marie Diers, De Brieven van den ouden Josias.

De romans van de Duitse auteur Marie Diers zijn hier te lande in betrekkelijk korten tijd zeer bekend geworden.

Reeds verschenen in vertaling „Tante Lütke“, „Dr Joost en zijn zeven zorgen“, „Het zachte juk“, „De Brieven van den ouden Josias“, „Wie zijt gij“ en nog niet lang geleden kwam ook het jongste werk in 't Nederlandsch uit „Die niet mogen sterven“. Sommige van deze romans waren spoedig uitverkocht en werden herdrukt; „De brieven van den ouden Josias“ beleefde al een derden druk en zelfs was van het laatste werk onmiddellijk na het verschijnen een nieuwe oplage noodig.

Zulk een opgang moet natuurlijk zijn oorzaak vinden in het gehalte van het werk. En inderdaad heeft de productie van Marie Diers bijzondere kwaliteiten. Daarvan is een der meest in 't oog vallende de vorm.

De romans van Marie Diers zijn althans voorzover ik ze ken, in den briefvorm gesteld. Nu is deze briefvorm buitengewoon sprekend, maar uiteraard ook heel moeilijk. Want meer dan bij eenige andere conceptie bestaat het gevaar, dat het boek langdradig wordt. De behandeling, die een van de voornaamste karaktertrekken is van den roman, onthrekt nagenoeg geheel, evenals spanning en daarop volgende ontspanning, waarmee de auteur relief brengen kan in zijn verhaal. Wat er gebeurt of gebeurt is moet de lezer opmaken uit brieven

en dat vereischt meer dan gewone aandacht. Staun daar dan geen bijzondere qualiteiten tegenover, die ruimschoots de meerdere moeite vergoeden, dan wordt al heel gauw het boek als langdradig ter zij geleid. Daar komt nog bij, dat juist omdat de draad van gebeurtenissen door de brieven heengeweven moet worden, de briefschrijver mededeelingen moet doen, die niet bestemd zijn voor dengene aan wien de brief is gericht, maar voor den lezer van het boek. En dat brengt, behalve langdradigheid, ook zekere tweestelligheid mee, wijl in zulke passages eigenlijk de auteur van het boek en niet de briefschrijver zelf aan 't woord is.

Toch, ondanks deze moeilijkheden is de briefvorm veelvuldig in de romanliteratuur te vinden. Dit zal wel verklaard moeten worden uit het feit, dat de briefvorm voor den roman zoo buitengewoon geschikt is.

Immers, de roman wil menschen doen zien in hun reageeren op gebeurtenissen en verhoudingen, wil dus analyseeren de menschenziel in al haar beroering door levens-verwickelingen. En hoe kan dat beter geschieden, dan door de menschen zelf te laten spreken, zelf te laten vertellen van wat er in hen omgaat? De zelfanalyse is natuurlijk altijd de zuiverste en die kan in den briefvorm 't best gegeven worden. Daarom bedient de moderne romanproductie, die immers de psychologische analyse als hoofdkennmerk heeft, zich ook zoo gaarne van den briefvorm.

Voor dezen briefvorm nu heeft Marie Diers zeer bijzondere talenten. Ze beschikt over al de eigenschappen, die noodig zijn om de genoemde moeilijkheden te overwinnen en haar psychologische analyse is van diep-indringende kracht. Zoo krijgen haar romans iets bijzonder eigens, iets heel fins, en dat verklaart den opgang, die haar werk maakt, zelfs in vertaling.

„De brieven van den ouden Josias“ is ook zulk een briefvorm-roman; de titel zegt het al. En dan een van eigenaardige conceptie.

Een inleiding, die onmiddellijk aansluit (en verklaard wordt) door een enkele slotpagina doet den lezer de situatie begrijpen. De kleinzoon van den ouden Josias, dien we uit de brieven leeren kennen, leest in den nacht na zijn grootvaders sterven, als hij alleen in de werkkamer zit, de brieven en wij lezen ze met hem mede.

De oude Josias Köppen woont op een eenzame boerderij ergens in Oost-Pruisen en schrijft de brieven aan z'n dochter Else, de eenig-overgeblevene van zijn gezin. Het boek geeft alléén zijn brieven, nooit een van Else, maar uit deze brieven kunnen we de geheele tragedie leeren kennen, die zich tusschen vader en kind heeft afgespeeld. De draad van het verhaal loopt over enkele telegrammen, voorzover de brieven dien niet geven. Daardoor is het boek nergens langdradig.

Josias Köppen is een oude, in eigen denkbeelden verstarde, onbuigzame man. In z'n strak conservatisme is hij veel te streng voor z'n dochter en daardoor wordt hij de oorzaak van z'n volkomen levensruïne, te tragischer, wijl hij z'n kind innig liefheeft en meent uit bestwil te handelen. Uit elken brief aan Else, die in Berlijn voor onderwijzeres leert, blijkt, hoe kort hij haar houden wil, hoe hij voor haar denken en doen zal; zijn ideeën moeten de hare wezen, naast zijn opinie bestaat geen andere; voortdurend kapittel hij haar en z'n zuster, bij wie ze in huis is. Maar — en dat is het fijne in dit boek — altijd spreekt uit die strenge brieven z'n warm vaderhart, dat zoo vol is van trouwe liefde. En het tragische is nu, dat hij niet ziet, dat de nauwlettende zorg, waarmee hij het object van die liefde omringen en voor verkeerde invloeden beschermen wil, overdreven strengheid is, die 't omgekeerde uitwerkt. Door dan al strakker de lijn te trekken, naarmate 't minder mogelijk blijkt, vernietigt hij ten slotte z'n eigen geluk.

Else komt in kennis met een kunstenaar, een pianist. Ze durft het natuurlijk den strengen vader niet bekennen, maar de trouwe waker merkt het toch aan haar brieven en treedt direct tusschen beide. Hij vermaant haar en als dat niet blijkt te helpen, mag ze met Paaschvacantie niet naar huis komen. De grootste straf, omdat het voor hemzelf de grootste is! Aan trouwen mag ze nog niet denken; en als hij den tijd gekomen acht, zal ze voor een gefortuneerd man uit de omgeving bestemd zijn, niet voor een man, die geen beroep heeft. In zijn leven is nooit een kunstenaar opgetreden, die bestaat dus voor hem ook niet!

Met al z'n strengheid kan hij echter de liefde niet dwingen. Het komt tusschen Else en Kuri Harring tot een huwelijk — en dus tusschen vader en dochter tot een scheiding. Zij heeft alles gedaan om hem tot andere gedachten te brengen; maar van buigen weet hij niet. Zijn liefde voor haar blijft wel even groot en even sterk, maar hij acht die vermaand en trekt zich terug.

Van het bericht, dat haar een zoon geboren is, neemt hij geen nota. „Waarom zou ik gelukwenschen“ schrijft hij zes maanden later in antwoord op een verwijt harezijds. „Ik heb daar niet mee te maken. Ik ken het kind van den muzikant niet en wil het ook niet kennen.“

En als ze in hangen nood geschreven heeft, dat haar man dood-ziek is, krijgt ze ten antwoord:

„Als je man ziek is, moet hij zien, dat hij weer gezond wordt, en wel zoo gauw mogelijk, opdat hij zijn familie niet heelemaal in ellende brengt. Gij kunt hem van mij laten weten, dat een krachtige wil daarbij wonderen doet. Weeklijks zijn en klagen en zich daarbij laten verplegen, dat kunnen misschien rijke lui, maar voor zoo'n vierhonderdhalver heer komt dat niet pas.“

Vlijmend scherp — en toch staat boven den brief „Lieve Else“!

Maar als dan enkele maanden later, per telegram, de doodstijding komt... ach, dan wint toch de liefde het van de strakke verstandelijkheid. Hoer maar:

„Lieve Else, ik ben toch erg geschrokken... Else, is hij dood? Waaraan dan? Is hij sedert niet meer gezond geweest? Was het zoo erg? Een brief heb ik sedert niet meer van je ontvangen; je kon zeker niet meer tot schrijven komen? Ik schrijf zoo onduidelijk, maar mijn hand heeft van schrik. Al ik maar wist, hoe dat gekomen is.“

Kan het misschien zijn, Else, dat ik nog wat had kunnen helpen? Maar dan had je je toch duidelijker moeten uitdrukken. Maar je hebt zeker ook gedacht — ooh, ik ben zoo dof in m'n hoofd, ik weet nauwelijks wat ik schrijf.“

Heel z'n zieleworsteling schrijft hij neer in die enkele woorden, sterker nog, terwijl hij schrijft zelfs spookt het in z'n ziel. Daarom moet nog in een naschrift met potlood, wat z'n eerste gedachte is:

„Ik heb in mijn soezigheid heelemaal vergeten je te schrijven, dat je met het kind hier moet komen. Heb je geld om te reizen? Verkoop je meubels, want je hebt er hier genoeg.“

De liefde heeft overwonnen!

Maar — en wat is dat zuiver gevoeld — nu is ze dood aan den anderen kant, bij z'n dochter. De dood heeft den ouden hand doorgezeist; nu kan ze niet meer gaan naar de plaats, waar geen liefde was voor hem, die al haar liefde had!

Ontroerende tragiek inderdaad!

En nog is het 't einde niet. Want, nu ze niet voelen wil, de warmte van zijn vaderhart, verkiest die warmte weer; het verstand krijgt weer de overhand. Veertien dagen heeft hij gewacht en drie keer z'n voorslag herhaald — als dan haar afwijzend antwoord komt is de toon van zijn brief weer als vroeger:

„Dat je man aan toring is gestorven, dat kan hij niet helpen, dat heeft God hem gezonden. Maar dat hij, die toch zeker altijd al de ziekte in zich gevoeld heeft, een jong, gezond meisje getrouwd, en in het ongeluk heeft gestorven, dat is heel verkeerd van hem geweest. En van jou Else is het al even verkeerd, dat je nu in al deze ellende een kop opzet en niet naar huis wilt komen, omdat ik je man niet heb gezocht...“

Men leze dezen langen brief, vol hardheid, telkens juist drukkend op wat de wondplek is in haar ziel! En daardoor bewerkend wat de schrijver voorkomen wil....

Dan krijgen we weer een aantal brieven in den zelfden toon, die aldoor meer onmogelijk maken wat ze bereiken willen; straks dragen ze geen opschrift meer, ten slotte komen ze geweigerd terug... tot in eens weer de omslag komt door een brief van z'n zuster, dat Else gevaarlijk ziek is....

Wat straalt dan weer eens de vaderliefde in den brief van antwoord: er moet een professor gehaald, de hoogste betaling moet beloofd, zelf komt hij onmiddellijk!

Maar voor hij weg is is het noodlottige telegram er weer. Else is dood! En wat hij te voren met al z'n lange brieven niet bereiken kon, gebeurt nu door één telegram. „Breng het lijk en het kind hierheen“. In de formulering schreit al de jammer van de arme, diepgewonde ziel zich uit.

Nu volgt het merkwaardige slot-deel der brieven. De oude zet zijn correspondentie met Else voort, alsof ze nog leefde. „Als de menschen, dat wisten zouden ze zeggen, dat ik mijn verstand verloren heb“ — en dat zeiden ze inderdaad! — „maar ik kan niet anders“.

Deze brieven, die nog over 3 jaren loopen, zijn vooral aandoenlijk voor ons, die al wat gebeurd is, weten. De toon is weer „als in den goeden, mooien tijd“, maar nu zonder de toen veelvuldige aanmerkingen. En de kracht, de zelfbewustheid, die alle brieven toen beheerschte, is weg. 't Is weer: „Lieve Else“, „Elseke“, „mijn lieve, goede Elseke“ — maar onder de brieven staat niets meer. Hij durft zich niet meer „je vader“ of „je trouwe vader“ noemen!

Hier hebt ge weer zoo'n smart-lijn, die als diepe kerven in een oude bast, in de ziel van dezen oude veelvuldig zijn....

Hij spreekt over zichzelf, over z'n dwalen, al was het te goeder trouw, en vooral, hij raakt niet uitgepraat over haar kind. Al z'n grootste liefde voor de moeder, maar dan nu door lijden gelouterd, is overgegaan op dat kind; — herinner u even, lezer, z'n brief: „ik ken het kind van den muzikant niet en wil het ook niet kennen“ — zonder dien kleinzoon kan hij 't veld niet meer op en z'n huis niet meer uit, kan hij niet meer leven.

Wat scherpe lijnen, ook hier weer!

En dan den aanle-
de dan
de oude
aan Else!
't instrum-
brief verte-
jongen nie-
gehaald!

Men zie
kleine kind-
Ten slotte
lossen te
Jist he-
maakt voe-
en ik kan
dit boek
ijn besne-

Midden
schap uit-
school gas-
een blijds-
ten kan te-
blijft hij
springen.
grootvader
Ken stu-
diepen, la-
het bed v-
mij gespre-

Ik had a-
oor althar-
Voor eeni-
zou tracht-
Dus hoe
komen op
't is he-

De C
Als Pers
„De Wiek-
delt, waar
En teke-
over boek-
Het wor-
gaan zing-
Ziehier
reiden

Dit
van de
naar o-
het ve-
wij aan-
schijnt
weken,
lijk hi-
Doch E-
weken
zien wa-
het ja-
Wij

Wat a-
dan vo-
't einde
tierenh-
olighe-
onthou-
br. De
zijn ge-
toch w-
hopen
zijn g-
ook nu
hem b-

Wo-
peld d-
Toch
andere
meente
betrekk-
ger no-
Op 14
op he-
Hoogw-
te fun-
die ze
dinde-
den in
pen ve-
19 Me-
gemees-
dag va-
doorn
ruste
meente
doorn
ook m
Heere-

Schä-
het ve-
en ten
droefh-
venbe-
de vas-
lijden
Zondag
Candic-
tijd v-
verbon-
boedde
habber